

Utbildning, målmedvetenhet och vithet

Görande av klass bland kvinnor och män med polska föräldrar

ANN RUNFORS är docent och anställd som lektor i etnologi vid institutionen för historia och samtidsstudier, Södertörns högskola. Hennes forskning rör migration, utbildning, välfärd, transnationalism och framväxten av nya och sammansatta identifikationer bland unga – med särskilt fokus på frågor som rör social positionering, rasifiering och struktureringen av vardagen i en globaliserad värld.

Klassforskningen tenderar att fokusera framförallt två huvudspår, nämligen klassposition respektive klassidentitet (se t.ex. Wennerhag 2012, Bengtsson et al 2012). Etnologer som studerar hur människor hanterar sin omgivning kan dock bidra med alternativa insikter om klass genom att belysa hur människor manövrerar sina strukturella villkor och själva gör *klass* i förhållande till dessa. Därmed kan de *processer* som leder till slutprodukten – till olika klasspositioner och klassidentiteter – synliggöras. Sådana klassanalyser behöver inte bortse från att människor är strukturellt positionerade, har olika villkor och olika tillgång till kapital och i och med detta får olika utblickspunkter. Istället kan de visa vilka villkor som framstår som avgörande för hur människor gör och kan göra klass. Dock tas dessa möjligheter inte alltid tillvara. För som Lena Martinson (2008) påpekat så teoretiseras klass generellt inte på samma sätt som t.ex. etnicitet, ras, genus, sexualitet inom etnologisk forskning. Medan dessa maktordningar självklart studeras ur ett konstruktivistiskt perspektiv med fokus på skapandet och på processer så sker det långt mer sällan med klass.

Bland etnologer som ändå teoretiserat klass för att skildra klasskonstruktion kan nämnas Mats Lindqvist, som i detta syfte använt marxistisk teoribildning (se t.ex. Lindqvist 1987). Den här artikeln bidrar med en konstruktivistisk klassanalys utifrån ett annat teoretiskt avstamp, nämligen de poststrukturalistiska delarna av sociologen Beverly Skeggs klassanalyser (Skeggs 2000, 2004, 2007). Empiriskt behandlar artikeln den starkt växande kategorin personer som vuxit upp i Sverige som barn till migranter och den speciella position det innebär. Med utgångspunkt i djupintervjuer utförda 2018

med 31 kvinnor och män med (en eller två) polska föräldrar¹ diskuterar jag här kort hur de själva gör klass utifrån de uttiks punkter de har. Vilka kapitalformer har de intervjuade tillgång till och vilka eftersträvar de? Hur använder de sina kapital och hur positionerar de sig klassmässigt i förhållande till gällande klassificeringssystem och bedömningsstrukturer? När personer som vuxit upp i Sverige som barn till migranter studeras på svensk botten fokuseras intressant nog nästan uteslutande individer som läses som icke-vita. Genom att istället rikta fokus mot barn till den största vita icke-nordiska migrantgruppen i Sverige kan den i klass-sammanhang underutforskade maktordningen vithet integreras i analysen och frågan om vitheten roll i görandet av klass belysas.

Skeggs bygger vidare på Pierre Bourdieus klassanalyser, men menar att de villkor som omger människor inte bara består av tillgången till kapital utan också av diskursiva ordningar som definierar klass och klassar människor. Hon talar om "class as system of classification", om de klassificeringssystem som måste till för att man ska kunna definiera människors klassposition. Hon pekar vidare på att sådana klassificeringssystem utgör "scales of judgement", det vill säga normativa bedömningsstrukturer som värderar och klassar livsval, framtidsplaner och annat. Sådan klassning gör något med människors anseende och status, vilket inverkar på deras möjlighet att omsätta sina kapital och bidrar till att skapa klass (Skeggs 2000, 2004, 2007).

När det gäller dagens svenska klassificeringssystem råder ingen samstämmighet om vilka kriterier som är lämpligast för att definiera klasstillhörighet. Som jag diskuterat på annan plats så har marxis-

tiska klassificeringsprinciper, baserade på tillgång till produktionsmedel, alltmer ersatts av definitionsgrunder relaterade till levnadsstandard och yrke – där så kallade kvalificerade yrken ofta definierat en medelklassposition. I takt med att relationen mellan yrke och levnadsstandard/lön blivit allt mindre självklar, så har dock även dessa principer börjat förlora sin betydelse (Runfors 2012).

Ett allt vanligare sätt att ringa in klass har istället blivit via utbildningsnivå – trots prekarisering av arbetsvillkor även inom kvalificerade yrken. Högre utbildning tycks, formellt såväl som informellt, tillsammans med förväntade eller redan erövrade kvalificerade yrkesuppgifter, vara en vanlig princip för att definiera medelklasspositioner i en svensk kontext (Runfors 2012). Som vi ska se är utbildning också en verksam del i den bedömningsstrukturer som människor måste förhålla sig till.

TILLGÅNG TILL OLIKA KAPITALFORMER

Bourdieu beskriver ekonomiska och materiella tillgångar – ekonomiskt kapital – som de dominerade och mest klasspositionerande och som överordnat kulturellt kapital som utbildningsexamina och fin-kulturell bildning. Detta då ekonomiskt kapital inte är lika individuellt bundet och kan ärvas på ett mer påtagligt sätt än utbildningsexamina (se t.ex. Bourdieu 1967, Börjesson 2012). Om vi då tittar på de intervjuades tillgång till olika kapitalformer så som det framträdde i deras berättelser så fanns sällan några större mängder ekonomisk kapital att överta. Bara tre beskrev en direkt välbärgad uppväxt i övre medelklassmiljöer, medan 20 stycken, ca 60 procent, växt upp i arbetarklassmiljöer –

en del dock (så småningom) i områdenas radhus eller bostadsrätter. Som Jakob uttryckte saken: "Man kom ju inte till Sverige och fick en villa precis, utan man hamnade i en segregerad förort många gånger".

Som barn till migranter hade de intervjuade under sin uppväxt inte heller tillgång till så mycket socialt kapital i form av kontakter med majoritetsbefolkningen i det nya samhället. "Jag känner ofta att min position är så himla *svag*, sade till exempel 20-åriga Hanna: "Ta som exempel det här med jobbsökande. Inga kontakter! Jag säger det till mina kompisar. *Min mamma är invandrare!* Hon har inga svenska kompisar som har världens kontakter som kan smyga in mig på nåt jobb. För en kompis här [...] hon fick jobb direkt [...] genom sin mammas kompis. Det skulle aldrig kunna hända mig. Alltså jag måste kämpa hårdare för att få tag i saker".

Det magra ekonomiska och sociala kapitalet till trots så innehade 26 av de 31 intervjuade, 84 procent, ändå ett visst kulturellt kapital. Detta genom att de hade minst en förälder med högre utbildning och därmed utbildningsvana i familjen. För föräldrar med högskoleutbildning från Polen så hade dock utbildningskapitalet i drygt 60 procent av fallen devalverats i migrationsprocessen. Skildringarna av hur föräldrarna i Sverige inte fått jobb i enlighet med sin polska utbildning och upplevt social deklassering återkom.

Även om de intervjuade sällan haft tillgång till svenska nätverk under sin uppväxt, så framstod en annan form av socialt kapital som viktigt i deras görande av klass, nämligen föräldrarnas "pushning", som många benämnde det. Trots att en del av de polskfödda föräldrarna saknade utbildning och trots att andra inte haft

nytta av sin utbildning i Sverige så skildrade flertalet intervjuade dem som mycket målmedvetna i sin strävan att *barnen* skulle erövra högre utbildning, anseende och medelklasspositioner. Ett exempel är Carolina vars båda föräldrar är polskfödda och saknar utbildning: "Mina föräldrar var hårt arbetande som ville att vi skulle gå i bra skolor". Föräldrarna såg under grundskolan till att hon från den förortsskola hon gick fick börja en högstatusskola i Stockholms innerstad: "Det var en jättestor förändring, jättestor. [...] Mamma har berättat att jag kämpade så sjukt mycket, hela sexan, sjuan, åttan, nian, för att komma *ikapp*. För dom hade mycket högre *nivå*. Och det märktes *direkt*. Jag satt likom och pluggade dag och natt, för att komma ikapp. [...] Då kände jag press. Men jag tror att pressen *också* kom ifrån att mina föräldrar *inte* har någon utbildning, och pushade på, så att säga: 'Kan vi ge något så är det utbildning'".

Som många studier visat är det inte ovanligt att migranter oaktat egen utbildning driver på sina barn och gör det framförallt med utbildningsambitioner (se t.ex. Louie 2001, Vermeulen 2010). De intervjuade kopplade dock oftast utbildningstrycket till föräldrarnas specifika polska bakgrund. "Mamma har den där polska mentaliteten, att man faktiskt ska plugga direkt efter gymnasiet och studenten", som Hanna sade. Sylwia, som har föräldrar som är arbetskraftsmigranter med kvalificerade arbeten och som själv just har avslutat en högskoleutbildning, förklarade: "Det är så självklart i Polen [...] att man läser på universitet. [...] Jag har ju fått höra hela mitt liv hur viktigt det är att skaffa sig en utbildning. [...] Så det har ju satt sig i huvudet. Det har alltid varit självklart på något sätt [...] att jag *ville* göra det. Men även att jag kände att jag

måste. Alltså utbildning är ju helt klart viktigt här i Sverige också, men det känns som det är mer accepterat här om man väljer att inte läsa på universitet eller högskola.” Det sociala kapitalet de intervjuade innehade i form av pådrivande föräldrar kan alltså ses som dubblerat, som grundat dels i den överföring av ambitioner till kommande generationer som ofta är en del av en migrationsprocess, dels i en polsk utbildningsdiskurs som de polskfödda föräldrarna upprätthöll – och som beskrivits även andra studier (se t.ex. Wolanik Boström 2005).

I bagaget hade flertalet av de intervjuade alltså sparsamt med ekonomiskt kapital, men däremot kulturellt respektive socialt kapital i form av viss utbildningsvana i familjen respektive föräldrar med stark strävan mot att barnen skulle utbilda sig.

UTBILDNING OCH MÅLMEDVETENHET

Om vi då går över till hur de intervjuade själva beskrev sina liv, använde sina kapitaltillgångar och förhöll sig till de diskursiva ordningarna och dess klassificeringssystem så positionerade sig det stora flertalet som uppåtsträvande, framgångsrika och som medelklass. Det var påtagligt att värde och anseende var mycket betydelsefulla aspekter och det som framträdde som viktigast för att slå sig fram, erövra kvalificerade yrkespositioner och inte minst anseende i den svenska kontext där samtliga såg sin framtid var högre utbildning. Ett av otaliga exempel på hur utbildning sammankopplas med erövrandet av anseende och medelklasspositioner är Katja. Hennes högskoleutbildade föräldrar lämnade medelklassyrken i Polen för industriarbeten i Sverige i slutet av 1990-talet. Katja gick i grundskolan i regi

av den industri där föräldrarna arbetade, men när det kom till gymnasiet valde hon naturvetenskaplig linje på en privat skola där det var ”ganska svårt att komma in”. ”Ja, jag tog ju den här pluggis-skolan. Jag visste ju ändå vad jag ville åt”. Ett annat exempel är Katarina. Hon växte upp i ett mycket utsatt område med en ensamstående mamma som kom under 1980-talet med en polsk högskoleutbildning i bagaget. I Sverige har mamman tagit en ny högskoleexamen, men trots detta bara fått okvalificerade arbeten. Katarina beskriver hur mamman tvingade henne att byta från det egna områdets grundskola till ”en mycket bättre” i ett medelklassområde och hur hon därefter själv valde ett internationellt inriktat prestigegymnasium och sedan pluggade juridik både i Sverige och utomlands. Högre utbildning framstod i intervjuerna både som anseendehöjande investeringar i självet och som ett kapital i sig som kunde växlas in till samhälleligt värderade medelklasspositioner.

Även de som inte satsat på högre utbildning tillmätte sådan stort värde. Det synliggjordes bland annat när de uttryckte vad som närmast kan beskrivas som skam över att ha gått andra vägar. Tomaz, som berättar hur han gjort karriär inom affärsvärlden samt erövat anseendiga mängder ekonomiskt kapital, är ett exempel. För samtidigt som hans berättelse är en fantastisk framgångshistoria så beskriver den ett misslyckande i förhållande till föräldrarnas och den polska diasporans förväntningar. Intervjun formar sig till en bearbetning av att han inte utbildat sig vidare. Samtliga intervjuade – även de utan högre utbildning – förhöll sig alltså till ”class as a system of classification” – som definierar klass på basis av bland annat utbildning – samt till ”class as scale of judgement” och den reducering av sociala

anseende som brist på högre utbildning riskerar att medföra.

Av de 28 intervjudeltagare som hunnit gå ut gymnasiet positionerade sig tre som framgångsrika genom eget företagande medan så många som hade 23 satsat på högskoleutbildning. Högre utbildning hade med andra ord en stark ställning som verktyg i görandet av klass – trots att utbildning för de polskfödda föräldrarna i många fall inte givit utdelning i Sverige. Inriktningen på utbildning kan förstås i förhållande till de kapital många intervjuade hade tillgång till (utbildningsvana i familjen och pådrivande föräldrar), men också i förhållande till gällande bedömningsstruktur där utbildning är klasspositionerande. I ljuset av pådrivande föräldrar och klassande bedömningsstrukturer går det vidare att förstå att även tre av de sex som kom från familjer utan utbildningsvana satsat på högskoleutbildning.

Inriktningen på utbildning kan också förstås i relation till de intervjuades positionering av sig själva som målmedvetna. ”Jag tror att det kommer att återkomma om du pratar med polska tjejer; att man ska vara så presterande”, som Katarina sade. Berättelserna om den egna målmedvetenheten och framåtandan visade sig onekligen vara många. De återkom inte bara bland kvinnorna utan också bland männen. Målmedveten kan sammankopplas med det ovan diskuterade sociala kapitalet i form av starkt pådrivande föräldrar. För många beskrev hur de fostrats till ”driv”, som de kallade det. Ett exempel är Veronica, som är uppvuxen med en ensamstående polskfödd mamma som fått sitt utbildningskapital devalverat i Sverige: ”Det har alltid varit en självklarhet att liksom studera vidare, utbilda sig, läsa mycket böcker. [...] Jag har ju aldrig blivit pressad [...] av mina föräldrar, för jag har

liksom haft ett eget starkt driv. Men det har ju också varit så att jag har känt att om jag inte haft det så skulle jag blivit väldigt pressad av dom”.

Målmedvetenheten framstod hos de flertalet som ett kulturellt kapital och som något som användes för att skapa medelklasspositioner. På en senmodern arbetsmarknad, där man måste marknadsföra sig själv, är frågan också om inte (möjlighet att iscensätta) målmedvetenheten och framåtanda har blivit ett uppklassande kriterium i de klassificeringssystem som definierar klass och värderar livsval och egenskaper?

VITHET

Något som ännu inte berörts är den roll de intervjuades vithet spelade i görandet av klass. Frågan kan här få en första belysning genom en jämförande reflektion i förhållande till en tidigare studie där jag intervjuade femton 21-åringar som vuxit upp i Sverige med föräldrar från olika länder (Runfors 2008, 2009, 2011, 2012). Förutom ålder förenades de av att deras föräldrar saknade utbildning, av att de vuxit upp i en av Stockholms socialt mer utsatta bostadsområden och av att de lästes som icke-vita och icke-svenska.

Även i denna studie positionerade sig många som uppåtsträvande och hälften satsade på eftergymnasiala studier, eller talade om att göra det framöver. Dock beskrev de inte sina utbildningssatsningar på samma starkt målmedvetna sätt som de jag nu intervjuade. Snarare återkom viss ambivalens och osäkerhet. Vägen mot utbildningsmålet kunde framstå som en knagglig, mörk skogsstig och flera redovisade alternativ till sina utbildningsplaner. Abraham till exempel, som har föräldrar

som tillhör den ortodoxt kristna syrianska diasporan, satsade på universitetsutbildning på det naturvetenskapliga fältet med framtida forskningsplaner i sikte, men hade som reservplan att öppna en eget café. Att 21-åringarna besatt mindre ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital än de jag nu intervjuat – genom sin uppväxt i en av Stockholms socialt mer utsatta ytterstadsdelar, genom att de kom från familjer helt utan utbildningsvana samt genom mindre ”pushning” hemifrån – är några pusselbitar för att förstå den uppvisade ambivalensen och osäkerheten.

Ytterligare en pusselbit är vithet som maktordning. I 21-åringarnas intervju berättelser blev det nämligen tydligt att omgivningens positionering av dem som icke-vita och icke-svenska ledde till att de ofta antogs ha låga klasspositioner. De blev nedklassade i den ”scale of judgement” de omgavs av, vilket i sin tur alstrade en osäkerhet om huruvida högre utbildning i deras fall verkligen skulle fungera som ett kapital att växla in mot kvalificerade yrkespositioner. Abraham förklarade för mig att ”man som invandrare i Sverige alltid är rädd för framtiden, för att inte få jobb utifrån sina kvalifikationer” (Runfors 2012:64). 21-åringarna var alltså osäkra på det Skeggs (2004) kallar utbildningens ”use value”, dess användarvärde.

För de som vuxit upp med polska föräldrar gällde – för alla utom två som hade fäder födda utanför Europa – att de lästes som vita och svenska.² Vithet var inget de själva positionerade sig med, men de var medvetna om att deras utseende och deras sätt att som infödda prata svenska bidrog till *andras* positionering av dem. De beskrev till exempel sällan problem att passera som svenska i de miljöer där de för det mesta rörde sig. ”Vi kan gå omkring i samhället utan att dra uppmärksamhet

till oss”, ”Jag kan ju smälta in som svensk”, som några uttryckte det. De som satsade på utbildning kommunicerade heller ingen osäkerhet kring dess användarvärde, utan snarare en övertygelse om att förvärvat utbildningskapital skulle kunna växlas in mot avsedda yrkespositioner och anseende.

Som Skeggs visat (2000) blir en resurs till ett kapital när den kan konverteras till andra kapital, vilket avgörs av hur den värderas i kontexten i fråga (jfr även Lundström 2017). Och som en sista insikt i denna korta skiss av klasskapande processer kan man säga att även vitheten ur detta perspektiv utgjorde ett kulturellt kapital för dem med polska föräldrar. Den gjorde att de kunde passera och därmed omsätta sina tillgängliga kapital i den svenska kontext där de placerade sin framtid. Den gav dem möjlighet att målmedvetet satsa på högre utbildning och röjde vägen för att sikta mot och inta medelklasspositioner.

NOTER

- ¹ De medverkande var vid tidpunkten för intervjun mellan 18 och 42 år.
- ² De speciella villkor detta innebar för dessa två får jag behandla på annan plats.

REFERENSER

- Bengtsson Mattias; Mikael Börjesson; Martin Gustavsson & Magnus Hörnqvist, 2012. ”Klassamhället i den officiella statistiken”, i *Fronesis* nr 40–41.
- Bourdieu, Pierre, 1967. ”Systems of Education and Systems of Thought” i *International Social Science Journal*, 9(3):338–58.
- Börjesson, Mikael, 2012. ”Sociala klasser på pappret och i verkligheten”, i *Fronesis* nr 40–41.
- Lindqvist, Mats, 1987. *Klasskamrater: Om industriellt arbete och kulturell formation 1880–1920*. Diss. Malmö: Liber.

- Lundström, Catrin, 2017. "The white side of migration. Reflections on race, citizenship and belonging in Sweden", i *Nordic Journal of Migration Research*, 7(2).
- Louie, Vivian, 2001. "Parents' aspirations and investment: The role of social class in the educational experiences of 1.5- and second-generation Chinese Americans" i *Educational Review*, 7(3):438–474.
- Martinson, Lena, 2008. "Underteoretiserad klassforskning", i *RIG*, 3/2008.
- Skeggs, Beverley, 2000. *Att bli respektabel: Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos.
- Skeggs, Beverley, 2004. *Class, Self, Culture*. London: Routledge.
- Skeggs, Beverley, 2007. 'Bev's Use of Class'. Working paper presented at Conceptual Workshops with Beverley Skeggs at the Centre for Gender Studies, Department of Ethnology, Comparative Religion and Gender Studies, Stockholm University.
- Runfors, Ann, 2008. "In Dialogue with Devaluation. Young people's life choices as social positioning practices", i *Thinking With Beverly Skeggs*. Red: Annika Olsson. The Centre for Gender Studies, Department of Ethnology, Comparative Religion and Gender Studies, Stockholm University.
- Runfors, Ann, 2009. "Modersmålssvenskar och vi andra. Utbildning och demokrati", i *Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, 2(19):105–126.
- Runfors, Ann, 2011. "Att ges plats och att ta plats: om kulturaliserade urbana rum, unga män och konstruktion av hemhörighet", i Larsson, Bo och Svensson, Birgitta (red.) *Andra Stockholm – Liv, plats och identitet i storstaden*. Stockholm: Stockholmia förlag.
- Runfors, Ann, 2012. *Toleransens intoleranta baksida. 18 svenska ungdomars verklighet*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Vermeulen, Hans, 2010. "Segmented assimilation and cross-national comparative research on the integration of immigrants and their children", i *Ethnic and Racial Studies*, 33(7):1214–1230.
- Wennerhag, Magnus, 2012. "Inledning", i *Fronesis* nr 40–41.
- Wolanik Boström, Katarzyna, 2005. *Berättade liv, berättat Polen: en etnologisk studie av hur högutbildade polacker gestaltar identitet och samhälle*. Diss. Umeå: Umeå universitet.

SUMMARY

*Education, dedication and whiteness
The making of class among women and men with polish descent*

*(Utbildning, målmedvetenhet och vithet
Görande av klass bland kvinnor och män med polska föräldrar)*

Based on an analysis of interviews with women and men who grew up in Sweden with one or two polish parents this article argues that ethnologists can and should contribute to the research on class by using constructivist theory and illuminating processes in which class is *done*. Leaning on Beverly Skeggs poststructuralist writing on class it analyses how the interviewees make class with help of the capital they possessed and in relation to class as a system of classification and of judgement. Most positioned themselves as middleclass by using socially upgrading criteria's in the system of classification, such as higher education and dedication. While most lacked economic capital, these was the types of capital many of them had within reach and used. The whiteness the interviewees where ascribed in turn proved to upgraded them socially. It furthermore functioned as a cultural capital as it ensured their passing as majority members and thereby the use value of education as well as the ability to convert other forms of capital. It made their making of middleclass positions possible.

Keywords: Polish descent, class, capital, discourse, education, dedication, whiteness.

Ann Runfors is Associate Professor and is Senior Lecturer at School of History and Contemporary Studies, Södertörn University, Huddinge, Sweden.